

רבנות בקיבוץ*

א

לפני כמה עשרות שנים, נתפרסם ב"עלונים" — ביטאון הקיבוץ הדתי שקדם ל"עמודים" — מאמר בחתימתו של הרב י' בר יואל התוקף את הקיבוץ הדתי על כי אין בישוביו רבנים; לימים נתברר כי אין שם זה אלא פסיכדונים של הרב הראשי לא"י, הרב יצחק (בן יואל) הלוי הרצוג זצ"ל. בזמן שחלף מאז, נשתנו פני הדברים במידה מסויימת: בחמש מקבוצותינו מכהן היום רב בפועל, ואחרות מחפשות להן מועמד מתאים — ואחרות עדיין מתלבטות בשאלות עקרוניות ומעשיות.

אנסה בדברים הבאים לשרטט בקווים כלליים מה הן, לדעתי, הפונקציות העיקריות הנגזרות מתפקיד הרב בקיבוץ — ומה הן הבעיות העיקריות שחברים העמידו עליהן — בכתב ובעל־פה בהזדמנויות שונות, המקשות על קבלת ההחלטה וההכתרה למעשה.

(1) תפקידו הראש־וראשון של הרב, כמובן, הוא פסיקת הלכה־למעשה. אין צריך לומר כי פונקציה זו הכרחית לכל יחיד וציבור, והנסיון הוכיח כי גם ישובי הקיבוץ הדתי נזקקו לחשובות על שאלות הלכה וקיבלו אותן — אם לא מרבניהן הן, הרי מרבנים שקיבלו אותם על עצמם; הרב דוד נשר שליט"א משמש עד היום כפוסק לקבוצותינו בעמק בית שאן, הרב אלימלך בר־שאול זצ"ל שפסקיו מנחים עד היום רבות מקבוצותינו, יבלח"א הרב סיני אדלר (לשעבר רבה של אשדוד) הפוסק שאלות לחברי קבוצת יבנה, הרב יעקב אריאל שליט"א הפוסק שאלות לחברי סעד ועלומים — ועוד, וכל אלה הן דוגמאות בלבד לצורך היום־יומי בפסיקה הלכה מעשה. אלא שאין פתרון־חוץ כזה מספיק, ויש מקרים בהם חסרונן של רב במקום, כאן ועכשיו, גורם למצבים בלתי נסבלים. ומעשה שהיה ייטיב

* מאמר זה פורסם לראשונה ב"ספר זכרון למרדכי ויזר ז"ל" — יבנה חשמ"א, ולקראת הדפסתו המחודשת בקובץ זה — הוכנסו בו שינויים מספר בחיאום עם מחברו. — העורך

לחאר פרובלמאטיקה זו. מעשה באחד מחברינו שקיבל קריאה טלפונית בשבת קודש: האב חלה מאוד, הובהל לבית חולים, וייתכן ששעותיו ספורות; הוא ביקש בכל לשון של בקשה כי בנו יבוא אליו ויחזיק בידיו. בהעדר רב במקום, פנה אותו בן למי שפנה — והלה לא ידע מה להשיב, בחינת "אוי לי מיצרי ואוי לי מיוצרי": אם יתיר את הנסיעה בשבת, שמא אין ההלכה סבורה כן, והרי אינו רופא ואין בידו להושיע; אם, לעומת זאת, ייעץ לבן שלא לנסוע — שמא הוא מתחייב בנפש האב, ואולי עצם החזקת ידו בידו תאריך שעותיו, ועל כן הנסיעה מותרת... דומה כי בעיה כזאת מאירה את שאלתנו באור נוקב: לא רק ידיעה הלכתית נחוצה כאן, ולא מספיק כי תלמיד-חכם פלוני או אלמוני יבדוק השאלה בספר; הבעיה כאן דורשת גם אומץ-הכרעה וקבלת אחריות, ואלה לא יוכלו להימצא אלא במי שעול האחריות על שכמו והוא רשאי ואף חייב להכריע, אם לכאן ואם לכאן. דוגמא אחרת: בסיר של מרק נמצאו תולעים: האם ראוי המרק לניקוי — או שמא יש לשפוך את כולו? בוודאי שיש ליודע-ספר מקור לבדוק בו, אך שמא יכול מורה-הוראה בר-סמכא למצוא דרך להתיר את התבשיל החשוב לרבים ושאין לו — בשעת הארוחה גופה — כל תחליף?

ודוגמא שלישית, ואולי החשובה מכולן: בליל טבילתה, נזכרת חברה כי הרופא אסר עליה — בשל דלקת — להיכנס למים בלא פקקים באזניים; האם יותר לה לטבול עמהם (ללא חשש חציצה)? דוגמא זו, לא בשל עצמה היא באה. היא איננה אלא ביטוי למכלול השאלות בענייני אישות, לגביהן צריכים השואלים לרחוש אמון רב לרב הפוסק, להיות קרובים אליו מספיק כדי לגלות בפניו בעיות בתחום עדין ואינטימי, והפוסק מצידו צריך להכיר את השואל ולדעת מכלול מצבו הנפשי והגופני (ולעתים אף החברתי) כדי לתת תשובה נכונה ומבוססת על כל השיקולים הרלבנטיים מבחינת ההלכה.

(2) אנו באים מכאן לפונקציה השנייה, הקרובה לראשונה אך נבדלת ממנה. כוונתי לאותן שאלות שאין הרבים מודעים להן כלל, ותפקידו של הרב הוא להפנות אליהן תשומת לב, לעודד את העמדת השאלות ולנסות לפתורן בדרך מיטבית. כמעשינו בראשון — כן נביא גם כאן שתיים-שלוש דוגמאות להבהרה. כידוע, התמירו בנות ישראל על עצמן לישוב שבעה נקיים על טיפת דם כחרדל; הלכה זו מגבילה את האפשרות לבני זוג לחיות חיי אישות, ומצמצמת את הזמן לכמחצית המחזור. במקרים רגילים, דומה כי יש בכך יתרון, וכבר אמרו חכמים כי האשה הנטהרת דומה על בעלה ככלה בליל חופתה, ובוודאי שזו סגולה לאושר משפחתי מאריך ימים (אף שגם בלא טעם עלינו לקיים מצוה כהלכתה, ואכמ"ל). אלא שהגדרתה של "טיפת דם כחרדל" איננה חד-משמעית, ובוודאי שלא כל אשה יודעת לקבוע מהו "מראה דם" (והגמרא והפוסקים האריכו למעניתם

ממראות הדמים) ומהו שיעור גודלו של גרגיר החרדל הקובע לענייננו. כמה נשים יודעות בציבור שלנו כי ראוי וחשוב לשאול שאלות בעניינים אלה? והרי כל המחמיר על עצמו בזה מסתכן בערעור חיי המשפחה — בצמצום נוסף והרה-סכנה של הזמן המותר לחיי היחד, וכל המקל לעצמו בלי לשאול — מסתכן בעבירה חמורה על איסור נידה שעונשו כרת. שאלות כאלה, כמסתבר, דורשות מורה-הוראה שהוא לא רק מוסמך לכך, בעל ניסיון וידע (ואלה נרכשים בשנים ארוכות) — אלא גם אדם שאפשר לבוא אליו מתוך פתיחות וביטחון, ודמיונו לרופא אינו צריך לראייה.

אך לא רק בשאלות היחיד יש צורך להעמיד על בעיות ולחשוף אותן. גם בציבור נודע לרב תפקיד רב ערך בכיוון זה. ענייני תרומות-ומעשרות, ככל שהן מוסדרים ביישובינו דרך קבע וממוסדים, דורשים מדי פעם מחשבה ותשומת לב; עירוב (צורת הפתח), עירובי תחומין, שאלות כשרות שונות — לא תמיד כל העוסק בהם מומחה בהלכותיהם, ויש טעם כי הרב יעבור דרך קבע בענפים ובחצר ובשירותים ומכוח ידיעותיו ישים לבו לעניינים שאיש לא העלה על דעתו עד הנה ששמץ של ספק או בעייה מעיב עליהם. והדברים אמורים לא רק לחומרא — אלא אף לקולא, ובהחלט יתכן כי "מנהג המקום" הוא מנהג-שטות לחומרא ואין בו צורך כלל, ויש טעם להעמיד על כך ולהתיר לרווחתם של הרבים.

ב

(3) אנו באים מכאן לתפקיד המרכזי-השני: **תלמוד תורה**, ללמוד וללמד. דבר שאין צריך לומר, שציבורנו רואה בתלמוד תורה ערך מרכזי בחייו; לא מרדנו ולא פרקנו מעל עצמנו עול תורה, אף שאנו רואים בתורה לא רק לימוד אלא גם מעשה, לא רק הסתגרות בד' אמות של הלכה ואגדה, אלא גם קיום-בפועל וקידוש כל מערכות החיים בה ומתוכה.

לא ייתכן, איפוא, לשלול בעל תפקיד בתוכנו שעיסוקו הספציפי בלימוד תורה. כבר קיבלנו על עצמנו, ולא בקלות, כי את המעולים שבבנינו יש לכוון לעבודת החינוך וההוראה בבתי-הספר (אחרת אנו מסכנים את עתידנו), וכי עבודה זו דורשת הן הכשרה ארוכת-שנים והן התמסרות ובלעדיות כמעט; אין ספק בלבי כי עלינו גם לראות ב**לימוד המבוגרים** ערך חינוכי וקיומי מרכזי, ומשום כך עלינו להקצות לכך בעלי תפקיד שהוכשרו לדבר ומתמסרים לו בלעדית. על הרב לעסוק בראשונה בלימוד, להכשיר עצמו ברציפות נמשכת, להתקדם בלימוד ולהתעדכן בכל המתחדש בעולם ההלכה, הלמדנות, המחשבה היהודית והוויות העולם, כדי שיוכל למלא תפקידיו אל נכון (ושוב) — הוא כיוצא ברופא, שגם לאחר שבע שנות

לימוד צריך להמשיך לקרוא הרבה וללמוד על כל המתפתח והמתרחש; ומאידך, עליו ליצור מסגרות כדי להקיף ציבור רחב ככל האפשר, להגיע אל כל יחיד ומשפחה, אל צעירים ומבוגרים, נוער וזמניים, ולהוות גורם מעורר ומסעיר, מחסיס ומדרבן לעיסוק בעולמה האיך-סופי של תורת-קודש.

כאן הועלתה כבר בעייה שיש בה ערעור על הדברים: אם יתמנה לענין תלמוד-תורה רב שהעניין מוטל עליו, יפגע הדבר בעיסוקם של חברים מן השורה בלימוד לרבים; אם יש רב, מדוע לא ילמד הוא משנה בין מנחה למעריב, שיעור בגמרא אחד ושניים, יתן שיעור בפרשת השבוע בשבת ויברך את בני המצווה במסיבתם? דומני כי הבעייה אמיתית, ובעצם הגדרתה מראש כבר חצי פתרון. שהרי אין כאן אלא עניין של מודעות; לרב תפקידים רבים, ואין הוא חסרת-תעסוקה; כל עזרה של חבר בעל יכולת בתחום זה רק תסייע בידו להפנות את מרצו ויכולתו לתחומים "ריקים", ואם הרב והקבוצה גם יחד ידעו ללכת בדרך זו, לא רק שהרב לא יפגע אלא יעודד ויפתח בעלי פוטנציאל ללמד רבים ולתת משלהם לצריכים לכך.

(4) דומה כי סעיף נוסף, הקשור בזה שקדם, מתבקש כאן: **הטיפול האישי**. חברים לעתים זקוקים לחיזוק, לעידוד. אם בתחום הלימוד, אם בתחום המחשבה. יש מי שזקוק לשיחה קצרה, ויש מי שצריך לחברותא ממושכת של לימוד. לא תמיד נמצאת לחבר שעה של פנאי-דרך-קבע ללימוד של חברותא עם שכנו, ולא תמיד מזומנות בפיו התשובות הנחוצות לבן-מתלבט או למצטרף חדש לקבוצה הצריך טיפול אינדיבידואלי וחם בתחום הרוחני.

בקבוצותינו השונות סובבים-הולכים אנשים רבים במעמד של "זמניים", ודרך כלל אין חברי הקבוצה רואים עצמם אחראים לנעשה בחבורות אלה — מחוץ למי שנקבע, בממוסד, לטפל בהם; אך אין ספק שיש צורך אף באותן מסגרות לשקוד על טיפוח הערכים הקיבוציים והדתיים, ודבר זה מסור שוב למי שנתמחה בכך; פה ושם מגיעים אלינו גרים-של-צדק, או — במידה של דמיון על כל ההבדל — חוזרים בתשובה (משני המינים). גם כאן יש צורך שוב ושוב בחריש עמוק, וייתכן שהרב יוכל בהקשר זה להדריך חברים בקבוצה בדרך טיפולם בנשמות אלה אם לא לטפל בכולם בעצמו.

בקצרה, המרחב הוא עצום. נראה לי לעתים שהיינו זקוקים לא רק לרב אחד, אלא לפחות לשניים. אצלנו מכים לא פעם על חטא שחטאנו באי-תשומת-לב לכל האנשים והבעיות שבתוכנו, והתירוץ המקובל — "אין מי שיעשה". האמנם יש בתירוץ זה כדי לפטור?

(5) מקום מיוחד יש להקדיש, כך נראה, לטיפוח מערכות החיים הכלליות בקבוצה ולהארתן באור-תורה; שאלת עיצובו של חול-המועד, למשל, דורשת מחשבה רבה. או **המצוות התלויות בארץ** — והבאתן לתודעת הציבור וריכוז

תשומת לב מסביבן. רעיון נאה שנהגה באחת מן הקבוצות, כחגיגת חילול-כרם או מטע, כפדיון פטר חמור או ראשית הגז וכל כיוצא באלה — צריך שיהא מעוגן בהלכה ומאורגן כדבעי, וחשוב שיהא מי שיעסוק בדברים, יעיר ויאיר וידריך את אנשי הוועדה הספציפית השייכת לעניין. כאומרנו למעלה — אין כוונתי שעל הרב לארגן בעצמו את האירועים, לדבר בהם מעל לבימה, ולהיות מעין "כל בו" לענינים דתיים; אם כך יעשה, יש חשש ל"גבול תבול" ולחוסר סיכוי-הצלחה מלכתחילה; על הרב לשמש רק שאור-שבעיסה, ולהביא אחרים לכלל מחשבה, מעשה וביצוע תחת הנחייתו ועצתו הנכונה והמלומדת.

(6) על שני תפקידים נוספים רצוני להעיר כאן, ודומה כי אף-על-פי שביחס לאחרים אינם אלא "שוליים", מכל מקום אל לנו לזלזל בערכם ובחשיבותם, וכשהם נעדרים יש החשים בכך היטב. כוונתי בראשונה ליצירת קשרים עם אנשי ההתיישבות הכללית (ולא רק אתם — אבל עמהם במיוחד). יודעים לנו מקרים רבים של חיפוש דרך ובקשת הנחייה והכוונה בשאלות שונות בין חברים אלה, הן מבוגרים הכמהים לצור מחצבתם, והן צעירים התוהים על דרכם ומבקשים גאולה לנפש וחשובה לשאלות. חברים רבים בתוכנו מרגישים צורך זה של חברינו "שם", וככל שהם מבקשים לסייע — לא תמיד יש בידם. מעצם תפקידו ומעמדו, יכול הרב לאמץ קשרים כאלה ולטפחם; הוא שיוכל לערוך טקסי נישואין ולהדריך את בני הזוג בחייהם המשותפים, הוא שיוכל לכוון חוגים לבני מצווה ובנות מצווה, הוא שידע לנחם בשעת אבל, חלילה, ולסייע בהקמת חוגים לעיון בשאלות תורה ומחשבה.

(7) תפקיד זה שתואר לעיל, מתבצע למעשה — אם כי לא במידה הרחבה והמתבקשת — על ידי חברים שונים בתוכנו, גם ללא מעמד רשמי כרבנים; לדעתנו יכול רב לעשות כך טוב יותר, ולהרחיב הפעולה. אך בעניין הבא — אין מי שממלא התפקיד כיום מכל וכל, ודומני כי ההפסד כולו שלנו. מדובר בייצוגנו במוסדות תורניים ורבניים. כשאר בעלי מקצוע, גם מורי הוראה נפגשים ביניהם ודנים בשאלות שהומן גרמן, מתייעצים זה עם זה ומושפעים זה מזה. במסגרות אלה (ולדוגמא: ועדות הרבנות הראשית, חבר הרבנים של הפוהמ"ז, כנסי רבנים איזוריים — ועוד) אין לאף אחד מחברינו דריסת רגל; אין אנו יכולים להביא את דברינו ודעותינו בפני רבנים אחרים, ואין אנו יכולים להיות שותפים בקביעת המדיניות המוכוונת במסגרות כאלה. לדוגמא, בשאלת השמיטה, היה חשוב כי רבנים שלנו יהיו שותפים מלאים לדיונים שהתנהלו במוסדות הרבניים למיניהם, ואף יעמדו בקשר עם רבנים אחרים, מן הערים והמושבים, ויבהירו את עמדות תנועתנו בכל הנושאים הקשורים לקיומה הנכון של המצווה בזמן הזה.

(8) יש לשער כי טובים יציעו תפקידים נוספים ומרחבי פעולה אחרים, ולא

באתי אלא להעמיד על השפע התובע הקדשת מירב הזמן ומיטב ההתמחות — והדבר לא ייתכן אלא במיסודו של העניין וקריאת שם "רב" עליו; אך לפני שאני עובר לפרובלימאטיקה (השלישית) המעכבת פתרון זה רצוני להעמיד על תפקיד עיקרי ומרכזי, החורז את כל הנזכר למעלה על חוט-שני אחד, שהוא תנאי הכרחי לרב בקיבוץ מחד — ואולי גורם-מעכב לעצם המינוי, מאידך.

והכוונה לדמותו האישית של הרב המדובר. על הרב לטפח לא רק את המישור שבין אדם למקום — כפי שתואר עד כאן, אלא גם (ובהדגשה!) את התחום שבין אדם לחבירו, ואת זה שבין האדם לבין עצמו. חינוך מוסרי, טיפוח המידות הטובות, בניינה של חברה שלמה ומאוחדת — כל אלה ענייניו של הרב הם, ואף במידה יתירה על שאר חבריו בקבוצה, בהיותו דמות בעלת כוח השפעה ויכולת. כאמור, דורש תפקיד זה מן הרב קודם כל אישיות למופת, שיקול דעת ונסיך חיים; אהבה רבה לכל נברא ומסירות ללא גבול לציבור שבתוכו הוא חי.

ג

העמדנו על מספר רב של תפקידים, ומתוכם אתה למד על הדרישות הנדרשות מאת רב שיבוא למלא אחר כולן: עליו להיות אישיות מוסרית למופת, עליו להיות בעל יכולת יצוגית וכושר דיבור, עליו להיות תלמיד-חכם מובהק ומכיר בהוויות העולם ותרבותו, נמרץ ועירני, חברתי וקשוב לזולת, בעל עוז רוח ואומץ וכנות פנימית — ולא נזלזל גם ביכולת ארגונית ומידה של כריזמה ויכולת להשפיע על זולתו ולשכנעו. מכלול כזה של דרישות הוא אולי הבעייה הראשונה במעלה: האם יוכל ישוב משלנו למצוא לעצמו — או להעמיד מתוכו — דמות הכוללת בתוכה כל אלה?

ומכאן, כמובן, מתבקשת גם שאלה שנייה: אם לא יימצא לנו רב אידיאלי (ויש להוסיף למה שמנינו למעלה את עצם הסכמתו עם רעיונו והשקפת עולמו!) — האם יש טעם במינויו של מי שחסר תכונות כאלה או אחרות? האם נוכל למנות לנו רב תלמיד חכם — אך שכושר דיבורו אינו כשל שגריר באו"ם? או, אולי, רב שיפסוק הלכה — אך לא ישחק כדורגל עם הצעירים כדי לרכוש את אמונם? או רב שיוכל ללמוד וללמד, אך לא יהא דמות-כריזמתית, או לא יהא אותו בעל מופת מוסרי?

יש גם גוונים באמצע, והאפשרויות עצומות ומרובות; נסינו לתאר את התפקידים — כך נראה לי — בא לתאר את המרחב בשלימותו, וכל רב יעשה בו כמיטב יכולתו בכל אחד מתחומי הפעולה. על הקבוצה הבוחרת להחליט אם מתמלאים לגבי מועמד זה או אחר התנאים המינימליים שיאפשרו לו לפעול

בתנאי הקבוצה הנידונה בדרך הטובה ביותר, ומראש יש לדעת שהדמות האידיאלית קשה להימצא עד מאוד (ומי יתן ונוכל לגדל משהו קרוב לזה פעם מתוכנו).

(9) בעייה אחרת מטרידה רבים בתוכנו, וכבר נשמעה לא אחת: האם יכול קיבוץ, מעצם הווייתו הדימוקרטית (שהוא בסיס-קיומו החברתי!), להרשות לעצמו אישיות שכל מעמדה בחברה גזור מראש מן הסמכותיות?

יהא מרכז-המשק גאון-כלכלי, אין לו סמכות הכרעה סופית בעניינים כלכליים — וזו מסורה לציבור בלבד. יהא מזכיר-הפנים כריזמתי עד לשמים, אין הוא הפוסק האחרון בשאלות חברתיות, והאסיפה רשאית לקבוע בניגוד לדעתו. אך הרב שואב את סמכותו, כביכול, "מן השמים" — ולא מן הציבור, ולפיכך הכרעותיו אין אחריהן ערעור, ואין איפוא טעם בבירור וויכוח; נמצא שאין הכרעותיו של הרב יכולות להתקבל בדרך דמוקרטית — ושמא סכנה היא לקבוצה?

אודה ולא אבוש, כי אכן יש סכנה אשר כזאת, אך ראוי לנו לבדוק יותר את הטענה מיסודה.

האם רב בקיבוץ כופה את ההלכה, למעשה, על הקיבוץ או על חבריו? שאלה זו קיימת בכל קהילה, ויש להבחין בין "כפיה" ובין "חיוב". ברור, שבשאלות הלכתיות מובהקות — הוראתו של הרב מחייבת את בני הקהילה, אבל אין הרב יכול לכופף את הוראתו על בני הקהילה, גם לא בקהילה קיבוצית. אבל יש להוסיף ולזכור, שבעצם לא הרב הוא אשר מחייב אלא הסעיף ב"שלחן ערוך", והחובה לציית להלכה איננה נובעת מקבלת עול הרב אלא מקבלת עול-מצוות, אף על פי כן, למעשה נודע לפסק-ההלכה ערך כפייתי: הנחה מוסכמת היא, אֶפְרַיִמִי, שאם שואלים את הפוסק — הפוסק מחייב, ויש לעשות כפי שהורה, ואם ביחיד כך — בציבור על אחת כמה וכמה; אך עדיין נותרו לנו לפחות שתי אבחנות חשובות:

ראשית — על פי רוב הרב פוסק רק במה שנשאל עליו, וזכורני מעשה ברב אלימלך בר-שאל וצ"ל שנשאל אם מותר לצפות בסרטים בימי ספירת העומר, ועם שהשיב מה שהשיב, העיר כי לגבי השאלה אם מותר בכלל לצפות בסרטים אינו מתייחס — כיוון שלא נשאל על כך...

ושנית — יש להבחין בין שאלות לשאלות. יש שאלות בהן התשובה היא מוסכמת וברורה לכל בעל-הלכה, בחינת "ניתי ספר ונחזיו" — כביעתא בכוחא; על שאלות כאלה יש הסכמה מראש, של כל מאמין ושומר-מצווה, לקבל על עצמו דינה של ההלכה, ואין הרב אלא מברר את השאלה (הבלתי ברורה לשואלים) ומציע פתרונה: כאן לא הרב הוא הכופה, אלא השואל המקבל על

עצמו דין זה ככל אשר יתברר; לא זו בלבד, אלא גם שבאותם תחומים בהם הופקדה אף סמכות העלאת השאלה בידי הרב — כנוצר למעלה בסעיף (2) — גם בהם יש הסכמה מראש לפסיקה ולבירור. אך יש שאלות התלויות במערכת המיטה-הלכתית, בהנחות היסוד של השקפת העולם; כאלה הן השאלות הקשורות באורחות חיים ובדרכי חינוך, בשירות בצה"ל ובמה שקשור לארץ ישראל ויישובה — והדברים ידועים ומפורסמים; אין ספק כי בשאלות אלה חשוב המצעה-המשותף של השואל והמשיב, וכל פסיקה שאינה מתחשבת במצע זה, אין בה חיוב וממילא שאינה בת-כפייה מכל סוג שהוא.

דומה איפוא כי יש לראות הדברים בנוסח אחר: כוחו של הרב-הפוסק בא לו לא ממקור אוטונומי-עליון, אלא מכוחו של הציבור שבחר בו וקיבלו על עצמו! לכל היותר, יכול רב שלא נעשה כדבריו להתפטר (ולואי שלא יהא צורך בכך) — והרי זו זכותו הלגיטימית של כל בעל תפקיד בחיינו הציבוריים.

יתכן שנכון יהא להשוות את הרב לרופא. גם הרופא הוא בעל מקצוע ייחודי, וקביעותיו לכאורה מחייבות ללא ערעור; אך מאידך — חולה שלא ירצה לקבל על עצמו עצתו של הרופא ונכון לשאת באחריות על כך, יכול לעשות זאת, ואין להניח שמישהו יכפה עליו תרופה זו או ניתוח זה... ואף בציבור כן: אם יגזור הרופא חטוי כללי כלשהו או מעשה אחר שהרפואה מחייבתו, יקבע הציבור אם רצויה לו עצת הרופא או שמה שיקולים בלתי-רפואיים גורמים לו שלא לקבלה.

אלא שמתוך השוואה זו לרופא, אנו באים לעניין אחר בתוך המכלול ה"דימוקרטי": הרופא בקבוצה, ככל שהוא קונה בה וותק ומאריך שנות-שהותו — סמכותו גדילה ועוצמתו החברתית-מקצועית מתרבה; מולנו הוא, כי בדרך כלל הרופאים מבחון באים אלינו, ומידת תחלופתם גדולה, ואף מקצועם מוגבל לתחום הרחוק ממוקדי ההתלבטויות החברתיות והתרבותיות. לעומת זאת — אם יהא לנו רב של קבע, שיאריך ימים ושנים בתפקידו בקבוצה (ולא יחפש לעצמו "קידום" וקריירה רבנית) הרי שעם הניסיון, הוותק והתאוצה הטבעית של כוחו ומעמדו ללא רוטציה — תגדל ה"סכנה" של מנהיג רוחני סמכותי. מה עוד שתחומי התעניינותו של הרב הם גם באותם מגורים שהדימוקרטיה חשובה וחיונית בהם. ואכן, עלי להרכין ראש ולענות אמן ולהודות ב"סכנה" זו, אבל הנסיון מלמדנו, שרב המפעיל את סמכותו מעבר לרצוי — אינו מתמיד ברבנותו, ולא דוקא בקהילה קיבוצית, אלא בכל קהילה.

גם מבחינות אחרות הדבר נכון, אך במיוחד הוא חשוב בהקשר דכאן: עלינו לשאוף לרבנים שיצמחו מתוכם, בני הקבוצה וחניכיה. עלינו לטפח בדור ההמשך בנים שירצו לראות בהוראה וברבנות — שליחות, ויתמחו בתחום ההלכה והמחשבה היהודית, ירכשו נסיון ויקבלו היתר-הוראה.

(יותר לי להעיר, בהקשר זה, כי עדיין לא עשינו מאמץ אמיתי לטיפול דור-המשך שיש בו תלמידי חכמים. בית-הספר התיכון שלנו מחנך "לומדי משנה" או לכל היותר "לומדי גמרא אחת לשבוע" ולא תלמידי חכמים שתורתם ממש חיהם ולהם מקדישים כל זמנם הפנוי; ישיבת הקיבוץ הדתי עדיין לא זכתה למועמדים שיבואו לישב בה כשנות אוניברסיטה, ובנים שלמדו בישיבות אחרות — ניתנים להימנות על מחציתה של יד אחת...).

אסכם איפוא נקודה מרכזית זו: אין שחר לטענה כי עקרונית הרב מהווה סכנה למבנה הדמוקרטי בקבוצה; בעיות מעשיות יכולות להתעורר, אך מודעות להן וצפייתן מראש, יכולה למנוע התעוררותן ומסוגלת להציע פתרונות — ואשר על כן לא ייתכן לטעון כנגד קבלתו של רב מכוחה של טענה מפורסמת זו.

ד

על טענה נוספת נגד קבלתו של הרב עמדנו למעלה — בדברינו על סכנת אי-פיתוח כוחותיהם של חברים אחרים בנושאי הלימוד וההוראה (סעיף (3)); עוד שתי טענות אחרות נשמעות לעתים: החשש והפחד מפני "הקצנה דתית", ובעיות מעין "טכניות" הקשורות במעמדו של הרב.

החשש מפני "הקצנה" דורש הבהרה. אזכיר לדוגמא את הוויכוח על הרחצה בבריכה (מעורבת-משפחתית או נפרדת), שאלת כיסוי הראש לנשים נשואות וכיוצא בהנה. בקיבוץ הדתי מקובלת "נורמה" מסוימת של התנהגות דתית: ככל נורמה, גם זו עשויה להשתנות, ואין ספק שאין בה קדושה מיוחדת. וככל נורמה, היא ממוצעת, ויש חברים הנוהגים בנורמה חמורה ממנה או קלה יותר, ובהיותה כלולה מפרטים רבים, הרי שאין "ממוצע" כזה יכול לחייב בכל מערך הפרטים את הכל, וישנן סטיות רבות מן הממוצע לכל עבר.

יש איפוא מקום לשער (ולקוות — לשיטתי לפחות), כי רב בקבוצה עשוי לשפר התנהגות דתית בפרט כזה ואחר, ומכוחם של שינויים כאלה, הגיוניים ומודרניים, לגרום שיפור-כולל ב"נורמה" הממוצעת; אם לזאת ייקרא "הקצנה דתית" — אני סבור כי היא חיובית ורצויה, ואדרבא — יש לשאוף להבאתו של רב על מנת לגרום לה.

מאידך, אם נגדיר "הקצנה דתית" כסטייה אל עמדות עקרוניות-השקפתיות שאין להן חלק ונחלה בתוכנו — ולדוגמא, הפרדת חדר-האוכל בין גברים לנשים, או ביטולן של תוכניות תרבות-כלליות — אזי החשש הוא ממש; אך האמנם יש לו בסיס? האמנם יוכל רב שידרוש כאלה לרכוש לו השפעה בציבור כשלנו? האמנם לא נוכל לעמוד מראש על דרכי-דעתו בעניינים אלה?

הבעיות "הטכניות" שאני מתכוון להן, עניינן במידה הנדרשת של "דיסטאנץ" בין החבר מן השורה לרב; יש מקום להתווכח על עצם הצורך ב"דיסטאנץ" כזה, וכבר שמענו דעות לכאן ולכאן בין חברים. ולדוגמא: האם צריך הרב להשתלב במערך התורניות במשק? בתורניות השבת, בהגשה בחדר אוכל ושטיפת כלים, במשלוחי עופות או בתורנות נהיגה?

(שלא לדבר על בעיה שהעסיקה בעבר: האם צריך הרב גם לעבוד במשק בענף כזה או אחר? דומה עלי כי היום אין זו שאלה ממשית יותר: על הרב לעסוק בתחומו שלו, כמו שהמורה או מנהל החשבונות עוסק בתחומו שלו).

או, דוגמא אחרת: מה צריך להיות מעמדה של אשת-הרב? האם גם עליה לעסוק בתפקודים "קלאסיים" של "רבנית" — כטיפול בנצרכים למיניהם (רוחנית ופיסית), כהכנת כלות לחופה וכשותפה לפעילותו הרוחנית-מרכזית של בעלה, או שמא עליה להיות ככל חברה מן השורה בקבוצה?

וגם בעיה מעשית ידועה: האם רצוי הוא כי הרב יהא "חבר" הקבוצה, בעל זכויות וחובות ככל שאר החברים — או שמא עדיפה העסקתו כשכיר, כבעל מקצוע אובייקטיבי הצופה על המערכת הפנימית במידה של אובייקטיביות חיצונית (ושוב הדמיון לרופא)?

לאמיתו של דבר, אין שאלות אלה אלא בעיות מדרגה שלישית. יכריע בהן כל יישוב לפי מיטב הבנתו ודעתו, ובהתאמה עם תנאיו המיוחדים ואישיותו של המועמד. רובנו גדולים מספיק כיום, בבניין ומניין, כדי להיות גמישים בשאלות מעין אלה — ודוגמת הרופא תחזור ותוכיח. אין ספק שהבעיות עתידות לעלות ולגרום ויכוח אולי, אך מדוע נחשוש מפניו? האם יש בארגומנטציה מעין זו כדי לגרום לנו מראש שלא לקבל רב. האם משום שאנו חוששים מבעיות חינוך? לא נוליד ילדים, או מפני שיש לחשוש מבעיות מקצועיות לא ננסה גידול חדש או כיוון משקי חדש?

אסכם איפוא: הניסיון הנצבר והולך במשקים בשאלת הרב בקבוצה מראה על חשיבות התפקיד וערכו לחברתנו הקיבוצית-דתית, ויש מקום להניח כי בכוחו לתרום להעלאת הרמה הרוחנית ושיפור ההתנהגות הדתית. יש עם זאת לדעת על בעיות ושאלות היכולות לעכב ולהפריע, ולמצוא דרכים מראש למונען כדי להצליח בחידוש מוסד זה במסגרתו הקיבוצית, אכ"ר.

בתוככי אחים שבשדות

(הרצאה ב"ישיבת הקבוץ הדתי" — ב' תמוז תשמ"ג)

הקדמה

נתבקשתי ע"י החברים לסטות הפעם ממסגרת למודינו הקבועה, ולהקדיש את שעורנו לנושא "הרבנות בקבוץ". ברצוני להדגיש, שבמסגרת הזמן העומד לרשותנו — אי אפשר להקיף ולמצות את הנושא כולו, אולם יהיה בעיוננו משום נסיון משותף ללבן את הדברים, הן על סמך נסיון אישי והן על פי נסיונם של חברים שנמצאים כאן. אי אפשר שלא להזכיר את מאמרו של ידידיה כהן, בספר הזכרון למרדכי ויזר ז"ל — איש יבנה, אשר הוקדש לנושא זה, מאמר אשר בו ניסה ידידיה להקיף — לא לתקוף — את הבעיה בצורה כנה, הן מתוך הגדרת תפקידיו של רב בקהילה בכלל ובקבוצה בפרט והן מתוך ראייתן של הבעיות היחודיות הקיימות דוקא בקהילה קיבוצית ואשר אינן קיימות בקהילה אחרת. בעיות שרק בראייתן המוקדמת ניתן להתייחס אל הנושא באופן כללי. שמח אני שידידיה משתתף עמנו בדיוננו היום, ונשתדל לדון על הנושא בכוחות משותפים. אשתדל תחילה להגדיר עד כמה שאפשר את תפקידיו של הרב בכלל ובקבוצה בפרט, ולאחר מכן אתייחס אל הבעיות האוביקטיביות והטכניות שיש בהן להכביד על מקומו ותפקידו של הרב בקבוצה, ויחדיו ננסה ללבן ולראות האם אמנם יש בבעיות אלו בכדי למנוע בחירתו של רב בקבוצה.

אחד התפקידים היפים אשר נטלה לעצמה הקבוצה הדתית — ומשתדלת לישמו לא במעט — הוא המשכיותה של מתכונת הקהילה כפי שהיתה קיימת בקהילות חו"ל. בנושא זה כתב רבות פרופ' מנחם אלון, ואף הרבה להרצות במסגרות של הקבוץ הדתי על תקנות הקהל למיניהן, על מעמדן של הרשויות השונות בקבוצה, המזכירות והועדות, "ז' טובי העיר" ומשמעותם לימינו.

ללא ספק יש בכך משום ברכה גדולה, משום שלצערנו הגדול במסגרת החיים הקיימת בארץ ישראל, הקהילות כמעט וחדלו להתקיים במתכונתם היפה כפי שהיתה בחו"ל. בא"י, רוב רובם של בתי הכנסת, אינם מתפקדים כמסגרת

קהילתית אלא כמקום תפילה או כ"שטיבל" בלבד. ביהכ"נ איננו אלא מקום שבו מתקבצים להתפלל, ואילו מסגרת החיים איננה נעה סביב הציר של ביהכ"נ והקהילה, דבר שבחול"ל מפותח הרבה יותר עד עצם היום הזה. יש האומרים, שרק בחו"ל, כאשר גרים בין הנוכרים, מטבע הדברים ביהכ"נ, הקהילה היא מרכז החיים היהודיים הציבוריים, ואילו בארץ אין צורך בכך מאחר ובין יהודים אנו חיים. כמדומני שהדבר איננו נכון. אמנם אותם גורמים, אותן סיבות שגרמו לקהילה בחו"ל להתקיים במתכונתה הקיימת, אולי אינם נמצאים כאן בארץ ב"ה, אך אין פירוש הדבר שבארץ מיותרת המסגרת הקהילתית. ואכן, פה ושם רואים בעיר מסגרות של קהילות, בד"כ במקום שבו יש ריכוז גדול של אנשים שעלו ארצה מארצות הרווחה — ארצות־הברית ואירופה, אם אילו קהילות של יוצאי גרמניה, או קהילות של "ישראל הצעיר" או דברים מסוג זה וברוח זו. המקומות שבהם משתדלים להעתיק את המסגרת הקהילתית הם עדיין בישובים ובקבוצות, שם כל החברה חיה במשותף במסגרת קהילתית שיש בה הרבה מן המרכיבים של קהילה בחו"ל. ללא ספק גם הרבה שונה. אם אנחנו אמנם מנסים ללכת בדרכן של הקהילות, הרי אין להתעלם מכך שכל קהילה בעם ישראל מאז היותנו לגוי, בחרה לעצמה רב ולא ראתה עצמה מעולם כקהילה כל עוד לא עמד בראשה קברניט של הספינה אשר היה במעט או ברב דמות המפתח שעל פיה קבלו את ההחלטות, והוא היה את אותו "תל תלפיות" שמוכן מאליו היה לכולם שחייב להיות במסגרת הקהילתית.

תפקידי הרב

א. **שעורי תורה:** תפקידו של רב בקהילה — רבים ומגוונים. הדבר הראשון והיסודי, הוא תפקידו של הרב בהרבצת תורה. הרב אומר שעורים ומדריך אחרים לומר שעורים. צדק ידידיה בכתבו במאמרו, שמן הנמנע שהרב עצמו יאמר את כל השעורים, וזאת משתי סיבות: האחת, משום שהדבר למעלה מכוחותיו — "נבל חיבול". אם הרב אכן פעיל, יש לו די והותר תחומים לעסוק בהם ואין בכוחו לומר את כל השעורים כולם. ומלבד זאת, לא רצוי למנוע מחברים בעלי יכולת לומר שעורים — לעשות זאת, ובודאי שאסור שתתפתח איוו שהיא תפיסה שהרב הוא זה שאומר את כל השעורים. נכון הוא, שכל הכרעה הלכתית חייבת להיות בידיו של הרב, ולא יתכן שבקבוץ או בכל קהילה תהיינה שתי רשויות שתפוסקנה הלכה אלא מרא־דארתא אחד הוא הפוסק את ההלכה, אבל מה שנוגע להרבצת תורה, לאמירת שעורים — הרי שהרב לא חייב להיות האומר היחיד, אבל הוא חייב

להיות המדרכן, זה אשר יתן את דעתו שהשעורים יקיפו את כל מסגרת הציבור — מגיל קטן ועד גיל מבוגר.

ב. פסיקה הלכתית: הנושא השני הוא נושא הפסיקה, ובקבוץ נושא זה הוא בעל משמעות הרבה יותר גדולה מאשר בכל מסגרת אחרת. ואסביר את דברי: הפסיקה כוללת שני חלקים. החלק האחד היא הפסיקה ליחיד — אדם פונה בשאלות או שהרב מעורר אותו לעובדה שבנושא מסויים קיימת שאלה, לא תמיד האדם מודע לכך שנושא מסוים טעון ברור הלכתי או שיש לו אספקט הלכתי, ותפקידו של הרב להיות מורה ההוראה ליחיד בכל שאלותיו, אם אלו שאלות שבת, כשרות, טהרת המשפחה, אבלות וכל תחום שהוא. במקביל, הרב חייב להיות מורה ההוראה לצבור ובכך תפקידו של הרב בקבוץ גדול לאי-שיעור מאשר תפקידו בעיר. כי בעוד שבמסגרת תפקידו בעיר, הרב מותחם בעיקר לתחום ביהכ"נ — ויחד עם זאת עליו להשיב לכל אשר יפנה אליו באורח פרטי בשאלות טהרת המשפחה, כשרות וכו' — או ביעוץ, הרי שאין לו שום סמכות — מכח תפקידו — באשר לחיים הצבוריים, הוא איננו נשאל ואיננו מתערב, והנושא הזה כמעט "סטרילי" עבורו.

בקבוץ, בו החיים הצבוריים משותפים, והרב מהווה חלק מן החברה, הרי זה טבעי ומובן מאליו שחובתו של הרב להתייחס לכל השאלות הצבוריות לא-פחות מאשר לשאלות הפרטיות. השאלות הצבוריות כוללות את כל תחומי החיים, ואחזור מאוחר יותר לדוגמאות נוספות, אם אלו נושאים הקשורים לענפים החקלאיים ולמצוות התלויות בארץ, אם אלו נושאים הקשורים לכשרות המטבח, לממונות — גזברות (ריבית, היתר עסקא, שכר-שכיר וכו'), או נושאים הקשורים למערכת היחסים בין חבר לבין מוסדות הקבוצה. במשך שנות רבנותי בשעלבים, עסקתי בבירורם של לא מעט מקרים — ואני במפורש לא מגדיר זאת כ"דין תורה" אלא בירורים — בין חברים לבין המוכירות, בין ועדה אחת לשניה, בין המשק למשק אחר. בימים אלו סיימתי טיפול בבעיה סבוכה שהתעוררה בשל עדרי הבקר שלנו הרועים בסמיכות לשטחי פלחה של משקים אחרים, ויש בשל כך חקירות לא-מעטות — בד"כ לא באשמת הרפתנים אלא בשל פתיחת השערים ע"י זרים, אם אלו כוחות צה"ל המשוטטים באזור ומתוך עצלות לא סוגרים את השער, ואם אלו בדואים הרועים את עדריהם בשדות הפלחה, ומתוך רצון לטשטש את עקבותיהם — הם פותחים את השערים כדי שהפרות שלנו תעלנה על שדות הפלחה של המשקים השכנים. הענין התפתח לכדי ויכוח ער — האם בנתונים הקיימים מותר — מבחינת ההלכה — להמשיך לרעות את העדרים בסמיכות לשטחי הפלחה. את השאלה עוררו דוקא חברים מתוכנו, והויכוח היה נוקב מאד

והגיע לידי מצב שחבר מסוים בענף הבקר הפסיק לעבוד, בטענה שאינו מוכן לעבוד בנתונים האלה, וביקש העברה לענף אחר. המזכירות מסרה את הענין לבירורו של הרב, ובהחלט לא היה זה נושא קל משום שהסוגיא סבוכה מאד. שונה המצב, כשאדם לומד בישיבה מסכת בבא קמא — פרק "הכונס" והכל תיאורטי עבורו — מה לו ולאיה רועה המסתובב עם בהמותיו... אבל כאשר לפתע פתאום הדברים מקבלים משמעות מעשית ועליך לפסוק הלכה למעשה בדברים הללו — אין זה פשוט כלל וכלל. נקטתי זאת כדוגמא, כי זו דוגמא מאד בולטת להבדל שבין סמכויותיו של הרב בקבוצת לעומת תפקידו בעיר, כי בעיר לא תגענה שאלות מעין אלו לרב השכונתי. ברצוני לומר במאמר מוסגר, שאחד הנכסים הגדולים ביותר שרכשתי — ואני מכיר טובה על כך — זו העובדה שנשאלתי בשנות רבנותי בשעלבים אין-ספור שאלות שרב שכונתי מעולם לא היה נשאל אודותן, והמו"מ עם גדולי תורה וההתכתבויות בכתב ברוב חלקי שולחן-ערוך היו שאלות שאינן שגרתיות. רב בעיר, יכול להשאל פעמים רבות מה דינה של כפית חלבית שנפלה לסיר בשרי ומה דינו של עוף שנמצאה בו עצם שבורה, אבל אותן השאלות חוזרות על עצמן שוב ושוב. ברבנות הקבוצת הגעתי ב"ה לתחומים בתורה שמעבר לידיעה השטחית שהם קיימים — לא היה לי קודם כל עסק איתם, אם זה הלכות בכור בהמה טהורה — דבר שמאד אקטואלי במשק החקלאי, או סדר "זרעים" שהוא לחם-חוקנו בחיים ההתישבוניים, ועוד שאלות רבות מהסוג הזה. ברור, שכל השאלות הללו אינן יכולות להשאל טלפונית, דבר זה גם אי אפשר לעשותו פעמים רבות בשאלות פרטיות. אפשר לטלפן לרב ולשאל אותו שאלה בהלכות טבילה או אבלות, אך א"א להראות לרב כתם דרך הטלפון ולשאלו האם הכתם טהור או לא. ויהודי שאכן חי לפי ההלכה, הרי כמעט בלתי נמנע שלא מזדמנות לו שאלות בהלכות טהרת המשפחה. אלו שאלות שחייבות להיות נראות לרב ולא די לשאלן טלפונית. כאן גם מתעוררת נקודה שהעלה אותה ידידיה במאמרו — מה קורה כאשר שאלות כאלו נשאלות בשבת, הרי אז אין לנו קשר טלפוני עם הרב. יאמר האומר: "יש לנו בקבוצים חברים שהוסמכו לרבנות, והם קבלו על עצמם לפסוק". אתיחס מאוחר יותר לנקודה זאת, האם אדם שלמד בישיבה או בסמינר לרבנים או בכל מסגרת אחרת ומוסמך לרבנות — יכול לקבל על עצמו לפסוק, או האם הוא מהווה תחליף לאדם שהכשיר את עצמו לתפקיד, לייעוד הגדול הזה של רבנות, ואני בהחלט רואה זאת כייעוד גדול וכשליחות ממדרגה ראשונה.

השאלות הצבוריות הן ללא ספק השאלות שבהן משקלו של רב הגר במקום גדול לאין שיעור לזה שאינו גר במקום, באופן יחסי לשאלות הפרטיות, כי בשאלות כשרות, שבת, אבלות וכדומה, יפנה אדם לרב גם אם אינו גר עמו בישובו, אבל

ספק גדול אם חברי משק יפנו לרב אשר איננו דר במקום בדין ודברים בין חבר לבין מוסדות הקבוצה או דין ודברים שבין שני חברים בינם לבין עצמם. כי יש סוג מסוים של שאלות שאדם לא יפנה בהן לאדם זר שאין לו את האמון בו, כי הוא לא מוכן לשטוח בפניו את כל צדדי הספק, וגם אם שני הצדדים יעשו זאת, הרי אם הנשאל איננו מכיר את הבעיה והמצב מבפנים — ספק גדול אם הוא יוכל להכריע אותה באופן משמעותי, ואני אומר מתוך נסיון, כי כאשר הינך חי בפנים — אתה מכיר את המערכת, אתה יודע איך הדברים מתפקדים, אתה יכול להתייחס לנושאים בהתייחסות אחרת לגמרי מאשר אדם הנמצא בחוץ.

ג. חנוך: תחום נוסף הוא תחום החנוך לנוער. כאן ללא ספק, משקלו של רב הגר בקבוצה — גדול עד למאד. כי רב שאיננו בתוך הקבוצה — גם אם הוא בא לביקורים תכופים — איננו יכול לרכוש את הקשר החיוני כל כך לנוער מגיל קטן עד גיל צבא, ואף לאחר מכן, במידה שרב הנמצא במקום יכול לקשור אותו. רב הנמצא במקום מכיר כל ילד קטן, ואינני חושב שיש ילד אחד אצלנו — ואנחנו ב"ה משופעים בהרבה ילדים — שאינני מכיר אותו באופן אישי, והנני משתדל לנצל כל הזדמנות אפשרית על מנת להכנס עם הילדים בשיחה. אם זה במסגרת ביקורים בביה"ס ובבתי הילדים, פגישות בביהכ"נ, הזמנת ילדים הביתה — יחידים או קבוצות, שיחות עם בנים החוזרים מן הישיבות או עם בחור החוזר מן הצבא — לשאול אותו מה נשמע ומה הבעיות שקיימות, לגרום לכך שהוא ירגיש כדבר המובן מאליו שאפשר לגשת אל הרב והוא יראה ברב את הכתובת לשוחח על בעיות אישיות או הלכתיות וכד'. זה דבר ששום אורח מבחוץ לא יוכל למלא.

ד. סדרי קהילה: תפקיד נוסף, הם סדרי הקהילה. כוונתי לנושאים כמו כשרות, עירובין, מקוה, קבורה וכו', התפקידים הציבוריים אשר להרבה רבנים בבתי כנסת בעיר כמעט אין שום קשר עםם משום שיש מועצה דתית. רב ביכנ"ס אינו אחראי לעירוב של עירו, הוא גם לא דואג למקוה, אולי במקרה זה או אחר יש מקוה הצמודה לביהכ"נ. בדרך כלל יש לכל מועצה דתית מחלקת עירובין, מחלקת טהרת משפחה, מחלקת כשרות וכן הלאה. במקרה הטוב, מעודכן הרב בהוראות הכשרות אשר מפרסמת הרבנות המקומית, והוא יכול לייעץ לחברי קהילתו שבחנות ירקות זו יש פירות ללא חשש ערלה ובחנות אחרת אינם יכולים לקנות, בחנות פלונית מפרישים תרו"מ ובמקום אחר — אין מפרישים. אבל בד"כ אין הוא אחראי אישית למה שקורה. לעומת זאת, בקהילה כמו שלנו, מוטלת על כתפיו של הרב האחריות הגדולה לכל סדרי ההלכה במקום, וללא ספק — אמרתי זאת יותר מפעם לחברים בשעלבים — לגודל התפקיד המוטל על רב בשוב כזה, היו צריכים גדולי-התורה לשבת במקומות הללו ולא רבנים צעירים חסרי נסיון, אך

מכיון שהם אינם יושבים ואנחנו שלוחיהם — וכך עלינו לראות את עצמנו — אזי הקב"ה נותן את הסייעתא דשמיא ורב צעיר זוכה לעסוק ולפסוק בשאלות כה קשות ומשמעותיות. מורי ורבי הגאון ר' שלמה זלמן אויערבאך שליט"א עצמו סיפר פעם, שלפני שנים רבות הווה עובדא בשיבת "קול תורה" בירושלים, כאשר בחנו תלמיד והוא לא הצליח כ"כ, ודנו אם להשאירו בשיבה או לא. העיר אחד הרבנים שישבו שם ואמר: "השאירו אותו, הוא ילמד קצת ואולי יהיה בסופו של דבר רב במושב". הזדעזע הגרשז"א והגיב: "לא! רב בעיר — אולי, רב במושב — בשום אופן לא!", משום שבקבוצה ובמושב הוא צריך להיות המרא-דאתרא. באמצע השבוע עוד אפשר לטלפן לפוסק מובהק, אך בשבת — גם זה אינו אפשרי. ואתן דוגמא לדברי: בשנה שעברה בקיץ דפקו בביתי בשבת בבוקר והודיעו לי, שדליקה גדולה משתוללת בשדות ומתפשטת במהירות לכיוון המשק. היו חברים שעמדו ומדדו והעריכו שהאש לא תתפשט לכיוון בתי מגורים אלא תפנה לכיוון אחר, והיו אחרים שסברו להיפך. ברור, שעלי היה לקבל את ההכרעה הסופית — האם יוצאים לכבות או לא. הכרעתי שצריך לכבות ובהתאם להלכה האומרת שעל הרב להיות הראשון — פשטתי את בגדי השבת ולבשתי בגדי עבודה, לקחתי מחבט והלכתי בראש המכבים. היה ברור לי, כי לא כלם תמימי דעים עמי, ובהמשכה של השבת הרציתי בפני החברים את הנימוקים להיתר הכיבוי, אך בשעת מעשה היה עלי להכריע בצורה פסקנית ולהראות דוגמא אישית על-מנת שכל הציבור יהיה שלם במעשהו. זה דבר, שרק אם הרב נמצא במקום וחי בין האנשים, הוא יכול לעשותו. שום אורח מבחוץ אינו יכול למלא את הפונקציה הזאת, וזה דבר שא"א להתעלם ממנו.

ה. יעוץ: התחום האחרון, כמדומני, הוא התחום שאיננו מוגדר. אבל הוא נוצר ממילא. זהו תחום היעוץ.

תחום זה מתחלק אף הוא לשני חלקים: החלק האישי והחלק הצבורי. החלק האישי איננו מעוגן ב"חוק". אדם יכול לחיות בקבוצה שנים רבות, וחוק מאשר לומר לרב "שבת שלום" — הוא לא מדבר עמו מטוב ועד רע. הוא גם יכול לחיות שנים רבות אף מבלי לומר "שבת שלום" לרב, וגם על זאת לא ינוף בו איש. אבל אם הוא יפנה לרב בבעיותיו האישיות — זה דבר שנתון להחלטתו האישית לחלוטין. הרב מצידו, מעולם לא יכפה על אדם להביא בפניו את בעיותיו האישיות. הוא יכול לנסות לפעמים, יכול להעז, כשהוא רואה שפניו של אדם אינם כתמול שלשום, כאשר הוא יודע מאחרים שבמשפחה זו או אחרת יש בעיה וכשהוא מודע שאלו אנשים שבטבעם לא יפנו בעצמם, יכול הוא לפעמים ליזום את השיחה, לנסות לדובב ולהכנס לענין. אבל אם יתנו לו להביך שעזרתו אינה

רצויה — אזי הוא יצא מהענין באלגנטיות. אך בדרך כלל, כאשר יש מערכת יחסים טובה בין הרב ובין הצבור, הרי אלו מעשים שבכל יום שאנשים פונים אל הרב בבעיותיהם האישיות, אם אלו שמחות או ח"ו להיפך, או בענייני יעוץ — ענינים שבין אדם לחברו ובין איש לאשתו וכל מה שכרוך בכך, כל-אחד לפי טבעו ובהתאם לאופיו.

לא חמיד הרב יכול לעזור, אבל להיות "הכותל המערבי" — גם זו ברכה, כי "דאגה בלב איש — ישיחנה". פעמים, האדם פשוט צריך להשתפך בפני משהו, והידיעה כי פרק את כאבו אצל הרב ושמע מלה טובה — גם זה דבר שאין לזלזל בו. אינני מתעלם מן העובדה שרב בישוב כזה צריך לא פעם לעסוק בענינים שהם מעניניו של פסיכולוג או סוציולוג, ועל כן על הרב לעמוד בקשר קבוע עם אנשי מקצוע, ויש לא-מעט בעיות כאלה. יש גם בעיות לא נעימות, שנדמה לפעמים שהן הלכתיות והן יותר בעיות פסיכולוגיות וסוציולוגיות. אירע פעם שאחד ה"זמנים" אצלנו נכשל ושלח ידו בתפצי אחרים. מתוך ברור מי האישיות, היה ברור שלא די להסביר לו שהתורה אסרה לגנוב ועליו להשיב את אשר נטל. גם אין לעשות זאת בצורה שתבייש אותו. אין גם לעשות זאת בדרך שתגרום לו לפתח נוגדנים במקום שהוא יודה, הוא יקיף את עצמו כקיפוד ויכחיש, והרי אף איננו רוצים לערב את המשטרה. זה דבר הדרוש טפול בצורה מאד עדינה, כאשר הא-ב בדברים הללו היא הסודיות. האתיקה המקצועית הזאת של סודיות מעוגנת בהלכה, ואסור לאדם להיות הולך רכיל ולהפר את האמון הניתן בו. אם יודע אדם שסודותיו דולפים הלאה — הוא חדל לבוא ולדבר, ובצדק.

והוא הדין במישור הצבורי. יש מערכת יחסים הדוקה בין ועדת חברים לבין הרב. יש לא מעט אנשים שאינם רוצים לפנות לוועדת-חברים משום ששם יושב חבר מסוים אשר יחסיהם עמו אינם תקינים ואינם רוצים שהוא יעסוק בעניניהם, והם שמחים שישנה כתובת אחרת שאליה אפשר לפנות, והרב יעשה אח"כ עם המידע כרצונו. ברור, שלדברים הללו יש משקל הרבה יותר כבד בתחום הצבורי מאשר בתחום האישי. הרב כיועץ בתחום הצבורי, יכול להביא תועלת וברכה מרובה.

במאמרו, העלה ידידיה את החשש שמא יפול בחלקה של הקבוצה רב שאין לו טקט והוא ינצל את מעמדו מעבר למותר ויפר את כל כללי הדמוקרטיה. אין להתעלם מאפשרות כזו, ואם אין לרב טקט הוא לא יצליח בתפקידו, לא רק ברבנות בקבוץ אלא גם בכל מקום אחר. זה מה שקרוי בפי העם — "החלק החמישי של 'שולחן ערוך'", או כפי שאמר לי פעם מו"ר הגרש"ז אויערבאך שליט"א: "אין זה החלק החמישי של 'שולחן ערוך'. זה עוד לפני החלק הראשון...". אם אין לרב טקט ויחסי אנוש — אל לו לשמש ברבנות. אדם צריך

לדעת את הגבולות והמגבלות. צריך לדעת את הסמכויות, ולא אחת הדגשתי לחברים, כי דברים מסוימים אינם נאמרים כפסק הלכה אלא כחוות־דעת אישית, הרוצה — יקבל ושאינו רוצה — יחלוק.

שאלה: ואיך קבלו את זה בקבוצה?

כל אחד קיבל את זה כפי שהוא רצה ובהתאם להתייחסות לרב. יש בודאי כאלו הסבורים שאם הרב אמר — יש לקבל את דעתו, אף אם אין זה פסק הלכה, ודבר זה גורם לרב לא אחת להמנע מהשמעת דברים כדי לא לתת לדבריו משקל־יותר מעבר להבעת דעה אישית. אולם כאשר ברור לרב שרוב הצבור יקבל את הדברים כפשוטם מאחר ואין הרב מעגן את דבריו במסגרת הלכתית, אזי אין מניעה לומר את הדברים.

ברור הוא, כי כל התפקידים הללו מוכיחים את מידת חיוניותו של רב לקבוצה, ואין קהילה יהודית יכולה להתקיים ללא רב.

הבעיות בבחירת רב

פה אנו מגיעים לנושא הספציפי שלנו יותר: מה הן השאלות המתעוררות בקבוצה כתוצאה מנוכחותו של רב במקום? ומגדיר אני את השאלה דוקא בצורה כזו, ולא מנסח בסגנון — "מה הן הסיבות המונעות את בואו של רב למקום?", משום שאישיית סבור אני שהסיבות הללו הן דברים שאפשר להתגבר עליהם ושהמסקנה חייבת להיות שצריך להיות רב בכל קבוצה.

השאלה האחת שהתעוררה כבר קודם לכן: האם רב באמת ינצל את מעמדו מעבר למה שהצבור יצפה ממנו? האם קיומו של רב במקום גורם לחשש שיסתובב בחברה מין "דיקטטור" אשר ירכז בידיו סמכויות־על מבלי שהחברה תוכל למנוע זאת?

אינני יכול לומר שהאפשרות הזאת אינה קיימת. במידה והגיע אדם חסר טקט אשר אינו מתאים להיות איש צבור — עלולים באמת להגיע לידי מצב כזה. אבל, הרי דבר פשוט הוא, שאפשר להסביר לכל אדם שאיננו רצוי לקהל, וגם לרב אפשר להסביר זאת. יש שעושים זאת בדרך גסה יותר ויש שעושים זאת בדרך עדינה יותר, וקראנו בפרשת השבוע (פ' קורח) על אנשים שהרחיקו לכת בשאיפתם להראות לרבם שאיננו רצוי להם. מכל מקום, אינני חושב שהכרחי להגיע למצב שבו תשתרר איזו שהיא "דיקטטורה" של כלי־כול אבסולוטי.

בכך צדקת, ידידיה, בכתבך במאמך שלרב אין בעצם אמצעים לכופ את דעתו, והוא יכול אמנם להביע את דעתו, אבל אם לא רוצים לשמוע בקולו — לא ישמעו... אין כוונתי לפסק־הלכה, באשר שם אכן יש לצבור לקבל דעתו של המרא-

דאטרא ללא כל קשר לאישיותו של הרב, ואין זו השאלה האם יש לרב אמצעי-כפיה לכפות את פסק השו"ע על בני קהלתו. דברי מתייחסים לאופן בו נאמרים הדברים — ויש משמעות רבה לצורת הגשת הדברים אף בעניני הלכה — וכן להתייחסותו של הרב לנושאים אשר אינם נושאי הלכה מובהקים, אלא השקפתיים.

הרב בודאי זקוק למדה גדולה של טקט בשביל לדעת במה עליו להתערב ובמה אין עליו להתערב. אינני אומר שאין ויכוחים בנקודה זו, ובדאי ישנן סוגיות מסוימות שהרב סבור שזה ענינו ומוסדות הקבוצה סבורים שאין זה מענינו, ומתוך כך באים לידי ויכוח ועימות. אך זה עדיין לא מצב בלתי-סביל, זו עדיין לא סיבה המצדיקה לא לבחור ברב לישוב.

יש בודאי סוג מסוים של שאלות, שהרב יודע מראש שבהן לא כדאי לו לגעת, לפחות בשלב הראשון. ואציין דוגמאות:

שום רב לא יבוא לקבוצה ויאמר ביום הראשון שהברכה חייבת להיות נפרדת, גם אם זו דעתו וזו דעת ההלכה. אין רב אשר יבוא לכהן בקבוצה ויאסור לשבת בחדר אוכל מעורב, או שיאמר לחברים שחד"א מיותר מאחר ואפשר לחנך את הילדים בבית באופן טוב יותר. משום שללא ספק כל רב הבא למקום, יודע לאן הוא הולך וקודם לבואו עליו לשקול האם הוא מוכן לבא בנחונים המסוימים, ואדעתא-דהכי הוא בא למקום. הרי יודע הוא שהינו הולך לקבוץ, ולא התגלה לו רק אחרי בואו שהברכה מעורבת, ולא התגלה לו רק אחרי בואו שהלבוש במקום הוא כזה וכזה. הוא ידע זאת קודם לכן, והיה בידו לשקול אם רוצה הוא לבא או לא. אבל אם החליט לבא למקום — הוא בא מתוך הנחה גמורה שאלו הם פני הדברים. אין פירוש הדבר, שאם אכן יקשור קשרים במקום ויצליח להתחבב על האנשים, שאין לו עתה רשות וחובה להתחיל לפעול בכיוון מסוים, לשכנע — לא בצורה אולטימטיבית אלא בדרך של שעורים, להבהיר את הסוגיה תוך כדי עיון משותף. יודע אני, כי ישנם אנשים האומרים: "אכן, בכך אין אנחנו רוצים. משום שאם הרב יצליח, בסופו של דבר הוא 'ישחיר' את פני הקבוצה ואין אנחנו מעונינים בזאת". לאנשים אלו — אין לי תשובה. אותם ברצוני לשאול שאלה יחידה: האם הבעיות שאדם כזה מציג בתור סיבות לאי-הבאתו של רב לקבוצה הן באמת בעיות אובייקטיביות, או בעצם אדם זה איננו רוצה ברב כלל והוא בונה תל-תלים של סיבות כדי להצדיק את התנגדותו לבחירת רב לקבוצה? ... האם הוא קודם מצייר את העיגול ואח"כ יורה את החצים, או שמא הוא יורה את החצים תחילה וסביב להם משרטט את העיגול? ... אדם האומר: "אני מוכן להתנסות שרב יבא לקבוצה, ולכשיחברר שהוא מקובל ומצליח לשנות דבר זה או אחר — תבוא עליו ברכה" — עמו אפשר לדבר. אך כאשר אדם סבור שיש להביא רב מתוך

הנחה שאין לו רשות לשנות דבר ועולם כמנהגו ינהג — הרי זו הוכחה שכלל אינו חפץ ברב המתפקד, אלא בקציצת המספק שירותים דתיים, וזה דבר שמבחינת ההלכה איננו תקף ואינו יכול להיות.

הרב כ"חבר"

שאלה נוספת שהיא מאד אקטואלית: האם כדאי שהרב יהיה חבר או עדיף שלא יהיה חבר, ובמקביל — האם כדאי שהרב יעבוד באחד מענפי המשק או עדיף שלא יעבוד? אין בפי תשובה חד-משמעית. בכל קבוצה וקבוצה יש לדון את הדברים הללו לגופם. ואולי אעמיד את השאלות הללו תחילה מן הכוון ההפוך — לא מנקודת מבטו של הצבור, אלא מזווית הראיה של הרב. יש בעיתיות גדולה מאד באשר למעמדו ולדמותו של הרב בקבוצה מבחינתו של הרב.

אם תעיינו ברמב"ם בהלכות תלמוד תורה, אם תבדקו בשו"ע יו"ד בהלכות כבוד רב, תווכחו לדעת כי מוטלת חובה על הרב לשמור על דיסטנץ כלפי הצבור, והדיסטנץ הזה מעוגן במסגרת ההלכה. הדיסטנץ הזה אינו תמיד טוב ונעים לרב, אבל כך קבעו חז"ל. ואתן דוגמא לדברי: בבית הספר בשעלבים התקיים טקס אשר הוזמנתי אליו. הגעתי לביה"ס דקות אחדות לפני המועד הנקוב ונכנסתי לאולם אשר בו אמור היה הטקס להתקיים. לאט לאט החלו התלמידים לצאת מכתותיהם ולהכנס לאולם, והנה בא אלי המנהל במרוצה ובקשני לצאת עמו מן האולם. לשאלתי לסיבת הדבר, השיב לי כי לא יתכן שהרב ישב וימתין לכשלש מאות תלמידים. עלי לבא עמו לחדרו, ולכשיתמלא האולם — יודיעו על בואו של הרב, כל התלמידים יקומו ואזי אכנס. לא הועילו כל טיעוני שיעזבני לנפשי מאחר והנני כבר יושב באולם. הוא עמד על חובתו וזכותו כמנהל, לדרוש מהתלמידים לכבד את בואו של הרב בקימה. היתה זו עבורי הרגשה מאד לא נעימה, אבל ללא ספק זה מאותו דיסטנץ שחז"ל מצאו לנכון לקבעו. אל תחשבו שזה נעים לי כשהנני מאחר לביהכ"נ — וזה קורה לצערי יותר מפעם — ואנשים מבוגרים ממני וקשישים קמים, והרי העיד רבי אלעזר בן שמוע על עצמו: "מימי... לא פסעתי על ראשי עם קודש" (סוטה לט ע"א ורשי שם), ואל תחשבו שזה נעים לרב שממתנינים לו בתפילה. אבל אלו דברים מקובלים בעם ישראל.

חכמינו אמרו, שתלמיד חכם דומה בעיני הבריות לכלי של זהב. כיון ששח עמו — דומה עליו ככלי כסף, כיון שאוכל עמו — דומה עליו ככלי של חרס. חז"ל היו מודעים לכך, שכלל שהפער קטן — הדיסטנץ פוחת והולך, וחז"ל לא רצו שהדיסטנץ הזה יפחת ועל כן הם עמדו על מגבלות מסוימות. יש הלכות פסוקות ברמב"ם ובשו"ע שתלמיד חכם לא יעשה מלאכה בפני שלשה ולא יעשה מלאכות

בזוויות ולא יסתובב בשוק כדרך האנשים, ועוד הלכות רבות המפורטות ברמב"ם. אין שום ספק, שבצורת החיים הספציפית שלנו — בלתי אפשרי ליישם את ההלכות הללו עד תומן. אותו רב בקבוצה שיחיה במגדל-שן ויהיה מנותק לגמרי מהצבור — אין לו שום סיכוי למצא מסילות ללבכם של האנשים. אבל השאלה העדינה היא, עד היכן צריך לוותר ואימתי אין לוותר. יש דברים מסוימים שלדעתי אסור לוותר עליהם, וישנם דברים שקל יותר לוותר עליהם. בילדותי, במקום מגורי היה ברור שפנו אל הרב בגוף שלישי ולא עלה על הדעת כלל לומר לרב — "אתה". דבר זה אינו קיים ולא יתכן שיהיה קיים בצורת חיים שיתופית, בה הרב הוא חלק מהמשפחה הכללית, הוא חבר של כולם, עובדתית, ובדאי שיש ברכות ומעלות גדולות בעובדה שהרב חי עם כולם ללא כל אותן מחיצות. מחיצות אלו אולי גורמות מחד לכבודו של הרב — גם לא תמיד, אפשר להתחצף לרב גם בגוף שלישי — אבל הן ללא ספק גם גורמות לריחוק. היחס החברי בקבוצה גורם לכך שיהיה קשר הדוק עם הרב ויוכלו לפנות אליו בדברים שאדם בעיר איננו מעז לפנות בהם אל הרב. צריך לדעת דבר אחד וזה קשור לנקודה הזאת — מעמדו של רב בקבוצה הוא פועל-יוצא של כל התפקידים שהזכרתי מקודם. כאשר רב איננו אלא רב טקסי, העורך טקסי בר-מצוה, חתונה, לוויה וכו' — הוא מקובל וחביב על הכל. אך ככל שהרב מעורב בין הבריות ויש לו יותר סמכויות והוא מתערב ביותר נושאים, מטבע הדברים יש לו אופוזיציה גדולה יותר, משום שזה שאינו עושה כלום — אין לו מתנגדים. חז"ל אמרו, שהאי צורבא מדרבנן שכל בני עירו אוהבים אותו — אות הוא שאיננו עושה את תפקידו כראוי. יש למצוא את הדרך האמצעית. בודאי שרב הנמצא בקהילה קיבוצית, מכת התפקידים הרבים שיש לו — יש לו אופוזיציה גדולה יותר, ועליו בודאי נאמנו דברי המשנה בעדויות "מעשיך יקרבוך ומעשיך ירחקוך". פה אין שום תקדימים. אצל חסידים, מתמנה הרבי החדש עם פטירת אביו, ובעצם היותו ממשיך השושלת — יש לו קרדיט. רב — ובפרט רב בקהילה כשלנו — אין לו שום קרדיט קודם, והיה אם יצליח — יצליח, אם לא יצליח — עליו לעזוב את המקום. בודאי שבמסגרת הזאת הדיסטנץ או חוסר הדיסטנץ משמש פונקציה לא קטנה, ובוה אין כללים, כל רב יעשה בדברים הללו כפי הנראה לו. היו רבנים בקיבוצים שהסתובבו ללא חליפה ועברו בענפים חקלאיים, היו רבנים שהסתובבו עם חליפה ולא עבדו, היו רבנים שהיו חברי-משק והיו רבנים שלא היו חברים. אני מאמץ בדבר אחד, ואני יכול להעיד עלי אישית — שאי-קבלת החברות לא נבעה מתוך הבעת התנגדות לאורח החיים הקיבוצי, מתוך הפגנתיות. משום שאם הרב חושב כך — חזקה שלא יאריך ימים בתפקידו, משום שגם אם לא יביע זאת, הרי אם הוא חושב כך — זה יצא ביום מן הימים בפליטת-פה, במשפט אומלל, או בכל דרך אחרת. אנשים תופסים דברים

כאלו מהר מאד. אם אדם מתגורר בישוב וצורת החיים אינה לרוחו — אין לו מה לחפש במקום.

השאלה, האם רצוי שרב יקבל עליו חברות או לא — היא שאלה מורכבת מהרבה מאד אספקטים, בין היתר האם טוב שהוא יהיה חבר. הזכרתי כבר, שגם בקבוצה מתעוררות שאלות בידיני ממונות, דינים בין הקבוצה ובין היחיד. אינני בטוח, שכאשר הרב הוא חלק מן השותפות מבחינה ממונית — הוא יכול להיות בִּרְזִמְנִית האדם שידון על אותם הנושאים שיש לו בהם שותפות. העובדה שאין לו חלק בשותפות הממונית — מקילה עליו להתייחס לדברים בצורה אובייקטיבית משום שהוא אינו צד בענין ואינו נוגע בדבר. ויתכן, שאם הרב עצמו חבר — אסור לו כלל לדון בנושאים שהוא שותף בהם. בכל אופן, אלו דברים שבדאי טעונים שיקול דעת יסודי. לא כל אי־קבלת חברות נובעת מתוך אי־הסכמה עם צורת החיים במקום. בדאי שלא.

דמותו של הרב

אם מותר לי להתייחס שוב לדברייך, ידידיה, במאמריך באשר לדמותו של הרב. הינך מביע את השאיפה לרב ת"ח אשר יהיה גם נעים הליכות, בעל שפה וסגנון, חביב ומקובל ומוכתר בכל מדה טובה. והעלית את השאלה: במדה ואין מוצאים רב אשר יש לו כל התכונות הללו, האם הרשות בידינו להמנע מבחירתו של רב עד שנמצא את האדם העונה על כל הדרישות הנ"ל, או שעלינו לוותר על דברים מסוימים. ומבקש אני להתייחס לשאלתך ולומר שני דברים: האחד, כשאני מדבר עם חברים בקבוצות יש לי לפעמים את הרושם שהם מחפשים את הרב שטרם נולד... היכן ניתן למצוא את הרב אשר חונן במכלול הדברים הללו? ... משה רבנו ע"ה היה כבד־פה והעיד על עצמו — "לא איש דברים אנכי" ועם זאת הנהיג את עם ישראל 40 שנה. ואף עליו נמצאו מותחני־בקורת. חז"ל אומרים על הפסוק "והביטו אחרי משה" — כשהיה משה יוצא מביתו מאוחר — היו אומרים שהוא חושב רק על עסקי ביתו ולא חושב על הצבור, וכשהוא היה יוצא מביתו מוקדם — היו אומרים שהוא רב עם אשתו... גם משה רבנו היה צריך להגיש דו"ח כספי בסוף בניית המשכן "אלה פקודי המשכן משכן העדות", משום שהיו שרינו עליו שלקח לעצמו. וחז"ל מתארים כיצד היו האנשים אומרים: ראו כמה עבים שוקיו, ממי הוא מתפרנס — לא מהכספים שלנו? ! וזה אמרו על משה רבנו שעליו מעידה התורה "ודיבר משה עם ה' פנים אל פנים כאשר ידבר איש אל רעהו" — "בכל ביתי נאמן הוא"! גם בו ניסו למצוא פגמים. אין רב אשר ינקה מהדברים הללו, ואסור להיות מכסימליסט ולדרוש אדם שיש לו את הכל. אמרתי

כבר מקודם, אותו אדם שהינו ת"ח היכול לפתור את כל הבעיות ההלכתיות הסבוכות, והוא נואם כה מוצלח והוא כזו אישיות נפלאה. — הוא לא יבחר דוקא להתישב בקיבוץ סעד!

דבר נוסף שברצוני לומר, ויתכן שיהיו אלו דברים תקיפים במקצת, ואבקש את סליחתכם מראש. ה"שפת אמת" כותב בפרשת "זכור" על דברי המשנה הידועה בסוף מסכת ר"ה: "וכי ידיו של משה עושות מלחמה או שוברות מלחמה? אלא בזמן שישראל מסתכלים כלפי מעלה ומשעבדים את לבם לאביהם שבשמים — היו מתגברים, ואם לאו — היו נופלים". פשוטם של דברים — "היו מתגברים או היו נופלים" מתייחס לבני־ישראל. אך על כך שואל ה"שפת אמת": אם ידע משה שכל זמן שהוא מרים את ידיו כלפי מעלה — בני־ישראל מתגברים, מדוע יוריד את ידיו?! ומסביר ה"שפת אמת" את המשנה בדרך אחרת: "היו מתגברים" ו"היו נופלים" אינו מתייחס לישראל אלא לידידו של משה רבנו. כל מנהיג ציבור שואב את כוחו מן הציבור. אם הציבור מסתכל עליו — יש בכוחו להחזיק את ידיו למעלה, ואם מזלזלים בו — ידיו נופלות! הרב שואב את כוחו מן הציבור וכמו שאמרנו חז"ל על הפסוק: "לך רד..." — כלום לא נתתי לך גדולה אלא בשביל ישראל! וכל זמן שהיו ישראל נוזפים — לא נתיחד הדיבור עם משה, והרב והציבור חייבים להיות כ"מים פנים אל פנים". כשם שכל רב מקבל את קהילתו בהתאם לכשוריו ובהתאם למדרגתו, באותה מידה מקבלת הקהילה את האדם בהתאם לדרגתה — "פרנס לפי הדור". לא יתכן שקהילה תתנהג בצורה מסוימת ותצפה לרב בסגנון אחר. אם קהילה שואפת לקבל אדם בעל דרגה מסוימת — עליה ליצור את הנתונים שירצו לבוא אליה. אבל אם בני קהילה יוצרים את התדמית שהרב שלהם חייב להיות "סופרמן" ואסור לו לדבר על נושא זה ועל נושא אחר, ואסור לו "להשחיר", ואסור לו לדרוש, וכן הלאה, אבל הרי מובן מאליה שהוא צריך לשבת בתוכנו, ולהזהות עמנו, ואם אינו מזדהה אתנו — עדיף שלא יבוא... — כמדומני שפה נוצר עוות מסוים, וכאן עומדת השאלה בכל חריפותה: האם אנו מעוררים את הבעיות משום שהן עניניות, או שאנו מעוררים את הבעיות משום שאיננו חפצים ברב. עלינו להבהיר לעצמנו כי רב חיוני לקהילה וכמו שא"א לו לגוף בלא נשמה — אי אפשר לה לקהילה בלא מורה דרך ומחנך. חברים שהם יודעי תורה, יכולים להרביץ תורה וללמד, אך אינם יכולים למלא את הפונקציות שרב מוצלח מסוגל למלא בקהילה כזאת. וללא ספק צריך להכשיר את הקרקע לקראת בואו של רב וללכת לקראת האתגר והנסיון. אני חושב שהעובדה המרתיעה לא מעט חברים בקבוצות, שעד היום הרבנים לא האריכו ימים בתפקידם ועזבו אחרי שנים אחדות (חוץ מאשר אצל שלשה רבנים שאצלם התחיל הסיפור בצורה הפוכה — שני הרבנים ב"חפץ חיים": הרב הלל ברוקנטל וצ"ל

ויבלח"א הרב קלמן כהנא וקודמי בשעלבים — הרב מאיר שלזינגר, אשר לא באו לקבוץ כרבנים אלא כחברי הקיבוץ, ומתוך הקבוצה גדלו ונהיו לרבני הקבוצה. אבל רבנים שבאו לכהן כרבנים — לא החזיקו מעמד הרבה שנים) — איננה מוכיחה שאין מקום לרב בקיבוץ. כמדומני, שהדבר נובע משתי סיבות מרכזיות: (א) השחיקה גדולה ורבה משום שזו רבנות בביהכנ"ס, בחדר האוכל, בבית וברחוב. ואל נשכח, כי בישוב קטן הרב חשוף בכל הליכותיו ונמצא, כביכול, תחת מיקרוסקופ. בכל שנותי בשעלבים נמנעתי מללכת לבריכה של המשק. **אמרת** לעצמי, אמנם בקיומה של ההלכה שלא לעשות מלאכה בפני שלשה (כנפסק בהל' תלמוד תורה לרמב"ם) — איני יכול לעמוד בשל אופיה של הרבנות בקבוץ, אבל גם להסתובב בבגדי-ם בפני כולם — אינני חייב, והרגשתי שהדבר עלול להפריע לי. אני יודע שאחרים לא נהגו כך וחשבו להיפך, שכך יחשבו כחבר'מן וכך יהיו יותר מקובלים. האיוון בין חבר'מן — מחד לבין שמירה על דיסטנץ — מאידך, הוא קשה ומורכב עד מאד. המתח גדול, הדרישות רבות מאד והביקורת — גדולה מאד, משום שככל שיש לאדם יותר סמכויות — יש עליו יותר ביקורת. כל אלה גורמים לשחיקה גדולה מאד. ועם זאת יש לי הרגשה כי אין גיבוי מספיק לרב בקבוצה משום שהאנשים אינם מודעים דיים לקושי התפקיד ולגודל הבעיות, ובסופו של דבר מוצאים הרבנים את מקומם בחוץ. אין פירוש הדבר שלא כדאי לנסות, שלא כדאי להתחיל, ויעידו כאן החברים שבקבוצותיהם היו רבנים, אפילו לשנים אחדות בלבד. אין לי ספק, שכל אחד מהרבנים הללו השרה ברכה במקומו, ואיש אינו מצטער על השנים שהרב היה בקבוצה.

ולסיום אתיחס בקצרה לנקודה האחרונה שהעלה ידידיה במאמרו — חובתנו להצמיח את הרבנים מתוכנו, מתוך הקבוצות עצמן. בכך תהיה בודאי ברכה גדולה. אדם שלא בא כ"יבוא" מבחוץ, וצריך ללמוד את המערכת, אלא אדם שינק עם חלב אמו את חיי הקבוצה ומועוניין להמשיך בדרך החיים הזו — זה ללא ספק דבר מבורך מאד. אולם בשביל ליצור כן-משק כזה — חייבים לתת לו את מלוא האפשרויות להגיע לכך. אינני בטוח — ואני נוקט לשון זהירה — שאותו בחור שילמד עד גיל 18 בתיכון ואח"כ ילך לצבא ורק אז יתחיל את לימודיו הישיבתיים — שהוא יוכל כעבור שלש או ארבע שנים, בהיותו בן 26, לקבל על עצמו את העול הכבד של פסיקת הלכות והנהגת צבור. יש לקחת בחשבון ולשקול גם את הנקודה, אם אותו אדם אשר תמול-שלוש היה ילד קטן בקבוצה — יוכל מחר להיות רבה של הקבוצה, בבחינת "אין נביא בעירו", ודבר זה חזיתי על בשרי בסרבי לקבל את הרבנות בקהילה בה גדלתי בילדותי, על אף רצונם של רבים מחברי הקהילה.

יכול להיות, שהפתרון הוא שקבוץ "סעד" יכשיר בן-משק אשר ילך להיות רב ב"עלומים", אבל אינני בטוח שתהיה נכונות לכך מצד הקבוצה ה"משקיעה". בכל אופן, בודאי שבמסגרת החינוכית הקיימת בקבוצי "הקבוץ הדתי" — אי אפשר להוציא את אותו תלמיד חכם שחייב להיות בשביל לקבל על עצמו עול צבור וקהילה בעלת דרישות הלכתיות ברמה כזאת. יתכן, וצריך לקבל החלטה עקרונית, שאם נוכחים בגיל מוקדם בבן-משק שיש לו את הנתונים המתאימים ומוכן ללכת בכון הזה — שיש לאשר לו אישור מיוחד ללימודים ישיבתיים. בינתיים, עד היום לא החליטו החלטה כזו לגבי אף אחד, ועל כן אינני בטוח שהצעתך זו היא העצה הנכונה, לפחות בשלב הזה.

צבור המעוניין ברב ומבין את נחיצותו בקהילה — צריך לעשות את כל המאמצים בשביל לרכוש רב, גם אם זה לא ילך בדרך הקלה. מנסיוני שלי למדתי כי אין תחליף לרב בקבוצה. חבר שלמד ויודע, יכול לעזור ולהגיד שעורים, אך לא יקבל על עצמו את התפקידים הרבים והקשים שרוב חייב לקבל על עצמו. אודה, לא היה לי תמיד נעים להכנס לכל מיני סכסוכים אישיים או שאלות לא-נעימות — בשביל להצליח בדברים אלו, יש צורך בסייעתא דשמיא מיוחדת. משה רבנו ביקש מהקב"ה: "יפקוד ה' אלקי הרוחות איש על העדה", ורבותינו פירשו זאת — איש היודע להלוך כנגד רוחו של כל אחד ואחד — אבל לא הרשיתי לעצמי שלא להכנס. הרי גם בשביל זה הרב נמצא בישוב! הרב, ורק הוא חייב לשאת בעול הזה, וכבר אמרו רז"ל: "כסבורים אתם, שררה אני נותן לכם? עבדות אני נותן לכם!", והרי יודעים הינכם את סגנון חתימתו של הראי"ה קוק זצ"ל על מכתביו — "עבד לעם קדש על אדמת הקדש".... וב"ה, שני הצדדים הבינו זאת, וברוב המקרים נסתיימו הדברים בצורה יפה. גם זו סיבה לבחירת רב, וכבר אמרו רז"ל — "אין דבר העומד בפני הרצון", ויפה שעה אחת קודם.

הגיע הזמן, אחים יקרים, שכל החרדים באמת לאהבת שם ד', והמיחלים לאור דברי קדשו על אדמת הקודש, יצאו חוצץ לכבש את העולם המעשי שבאה"ק, לא בתגרות ובמריבות, לא בדברים שוללים כ"א בפעולות חיוביות, לבנות ולכונן מקורות לפרנסה ולכלכלה, ע"י עבודה ובנין, לרוב בני תורה ביחוד, אשר רק באופן זה יוכלו להשאיר היותר מצויינים והראויים להיות גדולי הדור להיות קבועים באהלה של תורה בהרחבת דעת ורב כשרון וחכמת אמת, והחיל כולו אשר נגע ד' בלככם יתרומם כבודם וערכם, וארחות חייהם, המבוססים על יסוד התורה ואמונת אמן באחיזה של בנין עולם והרחבת הישוב המעשי בארץ הקודש, יהיו למופת לכל המון אחינו המתנחלים בישוב החדש מיד ולדורות. וכל אשר תוסיף החריצות המעשית, ועמה ההצלחה בברכת ד' על הולכי בדרכיו, בהיותם ג"כ עמוסים בדרך ארץ ויגיע כפים, המנעימים את החיים ומבריאים את הגוף ואת הנשמה ביחד, כן תוסיף הפעולה הרוממה הזאת להרחיב את חוגה ולאגד את משמרת ד' בהליכות החיים של תורה ומצוה עם תחיית האומה המעשית על ארץ חמדתנו, שזה הוא באמת יסוד הצמחת קרן ישועה לבית ישראל.

ע"כ אחים אהובים, חזקו ואמצו את הדגל הקדוש הרם והנשא, של חפץ בנין אה"ק בפועל, על יסוד אהבת התורה והמצוה והרחבת גבולם בחיים המעשיים של ארץ ישראל, המתרחבת והולכת לעינינו, את דגל קודש זה אל תעוּבוּ, הרעיון הנצחי הזה, הנובע ממקור חי העולמים ב"ה, יתן לכם עז ועצמה, למען תגיעו למטרתכם הקדושה, אשר גם אם יהיה ראשיתה מצער יש תקוה שאחריה ישגה מאד.

(הראי"ה קוק זצ"ל: אגרות ראיה, ח"א קלט)

מעמד הרב או מעמד הישוב? *

נראה, שישנה תופעה של שימוש לא-נכון במונחים, הגורמת לסיבוך נוסף. הבעיה הראשית אינה — מעמד הרב, ולא עוד אלא שגם ייתכנו מצבים בהם לא יהיה רב בישוב; הבעיה הראשית היא — מעמד התורה בישוב, או ליתר דיוק — מעמד הישוב כלפי התורה, כי התורה היא הנצח.

1. לכן, ראשית יש להכריע ברורות את מעמד הישוב כלפי התורה:
א. או שכל בעיה מעשית שתתייבב בפנינו — תיפתר ע"פ התורה, זאת אומרת ע"פ הוראת אנשים מומחים בעניני תורה, תלמידי החכמים.
ב. או שהיא תיפתר ע"פ דעות שונות והשקפות שונות שבדו אנשים מלבם, השקפות שיכולות להיות מכובדות ביותר — באשר הן נקבעות ע"פ השכל האנושי שהוא צלם אלוהים שבאדם — אבל אינן תורה.
2. אם אמנם יוחלט שחיי הצבור יהיו ע"פ התורה (כולל התנהגות של יחידים בפרהסיא, ואפילו בצנעא שיש לה השפעה על הצבור — כי באשר להתנהגות יחידים בצנעא שאין לה השפעה על הצבור — אין לצבור להתערב. לכל הפחות זו דעת), ייתכנו שלשה סוגי בעיות:
א. בבעיה שאינה שנויה במחלוקת — למשל, שאין לעבוד בחול המועד, או שאין לקיים חתונה מעורבת — ינהג הצבור לפי התורה.
ב. בבעיה שחכמי התורה קובעים שאין כלפיה התייחסות הלכתית מוחלטת — למשל, אם לנהל מושב שיתופי או מושב עובדים — יכריע הצבור עפ"י שכלו.
ג. בבעיה שדעות חכמי התורה חלוקות בה — למשל, היתר המכירה בשנת שמיטה או היתר רקודים בשבת — ישנן שתי אפשרויות, ושתייהן לגטימיות ע"פ התורה:
1. הישוב קיבל לעצמו רב. 2. הישוב לא קיבל רב.

* נכתב אגב הכירוים על מעמד הרב ומעמד ההלכה בישוב.

- כמובן, שיותר נכון לקיים "עשה לך רב", אבל אין הדבר אפשרי תמיד, ויש יהודים כשרים וצדיקים שאין להם רב. מכל מקום, אין זו חובה.
1. אם אין רב לישוב, לכשיתקל בבעיה שלגביה יש חלוקי דעות — יצטרך להכריע ע"פ כללי ההכרעה שבגמרא:
- א. לבדוק מה דעת רוב חכמי התורה וללכת ע"פ רוב מנין.
 - ב. לפעמים ע"פ רוב חכמה.
 - ג. במחלוקת בין חכם קטן וגדול — לילך ע"פ הגדול.
 - ד. במחלוקת בין ראשון ואחרון — ללכת ע"פ האחרון.
 - ה. בדבר מן התורה — להחמיר, ובדבר מדרבנן — להקל.
- ועוד כמה כללים, ובמקרה של התנגשות בין הכללים — יש גם כללים איך להכריע בין הכללים.
- ואז ישנן שוב שתי אפשרויות:
1. יש אפשרות להכריע, וכן הישוב נהג.
 2. אין אפשרות להכריע, ואז הישוב חפשי להחליט כרצונו.
2. אם הישוב קיבל רב (בין שהוא גר בישוב בין שהוא גר בעיר אחרת) — הוא המכריע.
- א. אם אין לו אפשרות להכריע — הישוב חפשי להחליט כרצונו.
 - ב. אם הוא יכול להכריע — הכרעתו קובעת אפילו אם היא מנוגדת לכללים הקודמים, כי יש בידו עוד כלל אחד, הגובר על כל הכללים האחרים: "הסברא". ותלמיד חכם (אם הוא בר הכי) רשאי לפסוק להקל בדבר מדאורייתא, לחלוק על רוב ואפילו על כולם, וכו', אם כך מסתבר לו מהגמרא ומקורות היהדות.

בסיכום: השאלה — אם הישוב יקבל על עצמו רב או לא — היא משנית. השאלה החמורה היא — מעמד הישוב כלפי התורה, זאת אומרת — קבלת הוראת תלמידי חכמים בכל תחומי החיים.